

МИТЕЦЬ І НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ

СВІТОВА СЛАВА ЛИЦАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ

Минуло 120 років від дня народження і п'ятдесят від дня смерті великого сина України, геніального диригента, визначного композитора і вченого-етнографа, талановитого педагога, засновника і керівника Української республіканської капели — Олександра Кошиця. Як не прикро, ми лише тепер починаємо знайомитися з його біографією і колосальним творчим доробком, що є справжнім мистецьким подвигом, здійсненим на ниві українського хорового мистецтва. Більшовицька влада уже з перших днів свого панування зарахувала Олександра Кошиця, — як і сотні, тисячі інших українських патріотів, які волею долі опинилися за кордоном, — до числа так званих буржуазних націоналістів, зрадників і ворогів народу. Вона категорично забороняла навіть згадувати в Україні його ім'я, виконувати його чудові твори, обробки народних пісень, чим завдала величезних втрат нашому мистецтву, нашій культурі, адже на десятки років було вирвано цілий її пласт.

А як відомо, тріумфальне турне Української республіканської капели під керуванням Олександра Кошиця по країнах Європи, Північної та Південної Америки змусило світ не тільки згадати (точніше дізнатися), а й всерйоз заговорити про нашу віками гноблену Вітчизну. Він, мов біблійний пророк, сповістив народам світу про те, що є на земній кулі держава Україна (тоді Українська Народна Республіка), є великий український народ зі своєю прадавньою і славною історією, високою окремішньою музичною культурою і традиціями. І представники різних націй і народностей поступово, з великим зацікавленням усвідомлювали цей незаперечний факт, що реальність. Адже не секрет, що про існування України як держави в широкому світі не знали і не відали навіть інтелектуали, не кажучи вже про широкий загал.

А ось Олександр Кошиць зумів так просто і легко закохати в Україну майже цілий світ. І зробив це виключно з допомогою української чарівниці-пісні, завдяки високому мистецтву її виконання. Численні слухачі обох континентів, навіть не розуміючи мови, буквально з перших же звуків поринали в українську стихію, починали усвідомлювати її красу і багатство.

Хто ж він, цей "пісень дивних чародій"? Звідки він? Олександр Антонович Кошиць (як сам пише у своїй "Короткій біографії") народився 30 серпня (ст. ст.) 1875 року в селі Ромашка Канівського повіту на Київщині, в краю, який дав світові великого Тараса Шевченка і знаменитого Івана Нечуя-Левицького. Батько, Автін Гнатович, священник, мати — Євдокія Михайлівна — з роду Маяковських. 1877 року батько переїхав на нову парафію, в село Тарасівку Звенигородського повіту, що поруч із Кирилівкою — батьківщиною великого Кобзаря, з родичами якого він приятелював. Отже, Тарасівка є фактично бать-

ківщиною О. Кошиця, бо з нею він пов'язаний і життям, і душею, і спогадами.

1884 року Олександр Кошиць вступає до Богуславської бурси, де, як він сам пише, "почав тихенько компонувати". А 1890 року переходить до Київської духовної семінарії, яку закінчив з відзнакою. Навчаючись у Київській духовній академії, куди згодом вступив, О. Кошиць очолив студентський хор, з яким "почав працювати над улюбленим Веделем". Після довгих років суворої заборони Синодом його музики, Кошиць відновив майже всі хорові концерти Артема Веделя.

Діставши диплом академії і вчену ступінь кандидата богослов'я, він не захотів бути священиком, тобто наважився порушити сімейні традиції і пішов працювати в "акцизі", на цукроварню, а також вчителював. Але це тривало недовго. Олександр Кошиць їде до Ставрополя (1902), де працює спершу вчителем Духовної жіночої гімназії, а потім — викладачем історії в Учительському інституті. Там же, в Ставрополі, уряд кубанських козаків запропонував йому (за порадою Миколи Лисенка) здійснити поїздку по станицях Кубані з метою записати якомога більше народних пісень, які ще збереглися в пам'яті козаків, місцевих жителів. За три роки (працював він лише влітку, під час канікул) О. Кошиць записав величезну кількість матеріалу, з якого відібрав п'ятсот пісень, упорядкував десять солідних зошитів, по п'ятдесят пісень у кожному і передав їх Кубанському обласному управлінню. Ця його робота удостоєна Золотої медалі на етнографічній і господарській виставці Кубані. На превеликий жаль, всі ці зошити через короткий час безслідно зникли. Лише якусь частину пісень О. Кошицю вдалося поновити за своїми чернетками, але скільки саме — невідомо. До речі, два зошити мені пощастило розшукати: один у Краснодарі в Івана Варави, а другий — в архіві О. Кошиця у Вінніпезі (Канада).

У 1904 році він повертається до Києва, де працює спершу в Учительській семінарії, Другій жіночій духовній та Першій комерційній школах. Відчуваючи великий потяг до музики, зокрема до композиції, О. Кошиць переходить на роботу до Музично-драматичного інституту Миколи Лисенка і веде клас хорового співу. Одночасно навчається в класі композиції професора Любомирського. Згодом він очолює (як директор і диригент) товариство "Боян", засноване М. Лисенком. З 1909 року О. Кошиць керує хором студентів Київського університету св. Володимира, з яким об'їздив чи не всю Україну, виступав і в Москві. Власне, це був один з найкращих, як сам пише, хорів якими свого часу керував, живучи в Україні.

1911 року дирекція імператорського музичного училища запропонувала йому вести клас хорового співу, а потім і в консерваторії. Через рік Олександр Кошиць — диригент театру Миколи Садовського, де ставить опери "Утоплена" та "Різдвяна ніч" М. Лисенка, "Роксолана" Д. Січинського, "Сільська честь" П. Масканы, відновлює "Гальку" С. Монюшка та "Енеїду" М. Лисенка, а також ставить ряд оперет і пише музику до п'єс "Дай серцю волю, заведе в неволю" М. Кропивницького, "Казка старого млина" С. Черкасенка та ін. З 1916 року О. Кошиць працює диригентом Київської опери, а вже через рік Центральна Рада обирає його музичним представником Театрального і Музичного Комітету, який пізніше було перетворено в Музичний відділ Міністерства освіти України, а О. Кошиця призначено його головою.

1919 року, за дорученням Голови Директорії Симона Петлюри та Міністерства освіти УНР, О. Кошиць терміново організовує Українську республіканську капелу і того ж року виїжджає у велике гастрольне турне по країнах Європи, а потім — Північної та Південної Америки, щоб, за словами ініціатора створення цього колективу, показати світовій громадськості, що є така держава — Україна і є на земній кулі український народ. Свою місію Олександр Кошиць і керований ним хор виконали з честю, зачарувавши численних слухачів різних країн і народів незрівнянним мистецтвом співу, правдивістю створюваних образів, неперевершеною красою та багатством українських народних пісень.

Але цей чудовий колектив, як не прикро, припинив своє існування після окупації України більшовицькими військами. Олександр Кошиць оселився неподалік Нью-Йорка, де керував різними хорами, принагідно диригував так званою "Сімкою" (сім українських хорів з околиць Нью-Йорка), а головне — писав свої духовні і світські твори, створював обробки народних пісень. До речі, фірма "Вітмарк і син" сорок дві українські народні пісні в обробці Олександра Кошиця видала з англійським текстом, і вони розійшлися мільйонами примірників. Ці пісні, як і численні виступи Українського національного хору, змусили американців звернути увагу на розвиток акапельного співу в США, якого раніше тут майже не існувало...

Заслуги Олександра Кошиця перед Україною і українським, а зрештою й перед світовим, музичним мистецтвом воістину грандіозні й вимагають окремого розгляду. "Писати про Олександра Кошиця, — читаємо в одній з рецензій, — все одно, що грати мелодію на найвищих нотах, що їх можна видобути з найдосконалішого музичного інструмента. Це вимагає постійного вживання найвищих похвал і найвишуканіших епітетів". Тож, щоб бути об'єктивними і найбільш достовірними, звернімося до друкованих джерел, до думок і оцінок найвимогливіших критиків світу.

"Визнаю своє безсилля, висловити ті почуття, що я пережив під час цих двох концертів, які були для мене годинами найчистішої насолоди. З перших акордів губишся і не знаєш, де ти, забуваєш мізерний зал і уявляєш собі, що ти у якомусь храмі, де відбувається священний ритуал вічної краси" (Жорж П'єрфіт, Франція).

"Український хор закінчив у нас свої гастролі зі справжнім апофеозом. Він не тільки досяг самої поважної мети, а й переконливо довів, що Україна має античну цивілізацію, пречудовий і багатющий фольклор, що переконливо підтверджує високу культуру раси. Він довів більше — незвичайну досконалість співу" (Париж).

"Як ми не шануємо наші великі хори, але рівного цьому не маємо. З хором і в хорі живе його диригент Олександр Кошиць. Це, власне, не диригент у загальноприйнятій значенні цього слова, він є справжній чарівник" (Берлін).

"Мені бракує слів, щоб передати враження і емоції, викликані концертом Українського національного хору. Першою ж піснею аудиторія була зворушена до глибини душі. В очах багатьох блищали сльози, а коли завмерла остання нота, то всі ніби пробудилися після чарівного сну. Аплодували, доки не опухли руки, не втомилися ноги бити об підлогу..." (Даллас, США).

"Коли я йшов на цей концерт, настрої мав песимістичний. Мені доводилося чути хори світової слави, як от хоча б Сікстинської Капели, Пречистої Диви в Лоретто в Італії та Люрду у Франції — хори визнані усім світом. І гадалося мені, що ніколи не зможу почути чогось більш досконалого. Проте, з великим задоволенням і вдячністю уже з перших номерів програми переконався, що стою перед чимось чарівним і просто надприродним. Я ніскільки не перебільшую, вживаючи цих характеристик, — це все чистісінька правда. Ніхто не міг уявити собі, що людські голоси здатні зробити таке перфектне враження оркестру. Додам до цього — оркестру бездоганного! Я ніби чув гаму скрипок, віолончелей і контрабасів, що линули чисто й чітко. Пречудові сполучення крещендо на зразок Россіні, які могли б видобути тільки Паганіні, Казальс або Донатті. Пречудовий спів цього хору у порівнянні зі згаданим вище, полягає в тому, що ті перші роблять монотонне враження, тим часом як Український хор своєю винятковою тембральною і динамічною багатобарвністю якнайкраще відтворює все багатство і красу виконуваних пісень. Для того, щоб описати правдиво враження, яке довелося пережити, треба було б знайти нові, незнані досі слова" (Мексика).

"Ми знаємо хори: кожний з нас чув той чи інший співочий колектив, однак напевно ніхто й ніколи не чув чогось подібного, такого, щоб хоч здалеку могло наблизитись до Українського хору, або щоб досягло такого ступеня краси і досконалості. Ніколи не могли навіть доду-

матись, що самими тільки голосами можна створити такі блискучі музичні ефекти, такі гармонійні й делікатні, ніколи не думати, що можна так ніжно і тонко маніпулювати людськими голосами та що з окремих комбінацій звуків можна досягти таких вражаючих і чудових наслідків" (Веракруз, Мексика).

"...Ми були просто приголомшені, захоплені й буквально оп'янілі тембровим багатством і завершеністю динаміки. Невимовне замилювання охопило наші душі, які ніби купалися в кришталевих джерелах непорочно чистої слов'янської творчості. Ми були сповнені гордості за те, що слов'яни мають чим похвалитися перед світом: турне Шаляпіна, російський Великий театр і Український національний хор відкрили Америці велику скарбницю слов'янської культури. Але Український хор з цього погляду робить найбільшу послугу насамперед тому, що репрезентує хорове мистецтво, в якому українці визнані найвищими, а по друге — що знайомить світ з великими оригінальними цінностями української національної музики, яка не тільки може рівнятися, але без сумніву перевищує найкращі народні витвори Заходу. Послухавши Український хор, переконуєшся в правдивості твердження одного критика, що "слов'яни перевищують в музиці італійців!", що торкається народних мелодій — вони без сумніву перевищують. Український національний хор один з тих могутніх чинників, які знайомлять цивілізований світ з його батьківщиною — Україною" (Пітсбург, США).

Як не дивно, українці США і діаспори взагалі не зуміли (а може й не хотіли?) використати великий талант і колосальний досвід прославленого Маестро. А працювати на користь інших народів Олександр Кошиць принципово не хотів. Правду писав О. Олесь "Ти є та колода, що впала в американське болото з неба, а на неї почали сідати жаби..." Правда, 1941 року управа Диригентсько-вчительських курсів Освітньої референтури УНО Канади запросила Кошиця зайняти посаду вчителя курсів і бути диригентом хору. Він охоче прийняв цю пропозицію і переїхав до Вінніпега, де й прожив до самої смерті (1944 рік).

...Тільки тепер, коли Україна здобула свою незалежність, стала можливим повернути нашому народові ім'я великого Кошиця, як і імена багатьох інших його вірних синів та дочок волею долі, революційними та воєнними бурями і лихоліттями розкиданих по всіх світах. Це повернення тільки починається і хочеться вірити, що навіки! Така нагода настала і для книжки О. Кошиця "Спогади", яка нещодавно вийшла в світ у видавництві "Рада" (Київ).

Його щоденник "З піснею через світ" є продовженням "Спогадів", але в дещо іншій формі. Розпочинає він його розповіддю про зустріч з Головою Директорії Симоном Петлюрою 1 січня 1919 року, коли він доручив йому створити хорову капелу (що стала називатися Українська національна капела) і якнайскоріше виїхала в гастрольне турне по світу, щоб якнайкраще піснею і мистецтвом співу заявити про новонароджену державу — Україна.

Олександр Кошиць занотовує найважливіші події, факти, прізвища людей, назви країн і міст, де довелося побувати, виступати з концертами, фіксує враження свої і слухачів. Причому він тонко уміє передати побачене, почуте, пережите, що перечитуючи ці його нотатки ніби сам стаєш учасником тих подій і починаєш переживати разом з ним. Він не просто описує, а живописує, як справжній майстер пера.

З великим болем у серці Олександр Кошиць говорить про поневіряння Капели на чужині в ті буремні революційні роки, покинутої Богом і людьми, без будь-якої матеріальної і моральної підтримки. Не меншими переживаннями позначена розповідь про внутрішнє життя колективу, чвари між окремими його членами і групами як на політичному, так і на побутовому ґрунті. І тільки безмежна любов до мистецтва і України, до пісні, жагуче і щире бажання показати її в усій красі і багатстві якомога більшій кількості народів і країн світу, додавали О. Кошицю сил, щоб не тільки витримати й побороти оту бунтівничу діяльність у своїх капелян, а й впевнено уторувати українському імені до-

рогу в широкий світ. Але скільки коштувало йому це нервів, здоров'я та сил, знає, мабуть, лише Господь-Бог та він.

“Тільки ті, що колись читатимуть ці мої нотатки, зрозуміють мене, як невимовно тяжко було працювати в Капелі, і потім з тим складом людей показувати світові надзвичайну красу нашої пісні, як великого документа історії культури українського народу”, — писав Олександр Кошиць.

Дуже скромно великий Маестро говорить про успіхи Капели в широкому світі, хоч, як відомо вони були воістину тріумфальними, про що яскраво свідчать численні рецензії музичних критиків різних країн і народів, що деякі з них наведені вище.

Цю книжку сміливо можна було б озаглавити крилатим виразом широкого друга О. Кошиця Олександра Олеся — “З журбою радість обнялась”. Адже журба мучила і гнітила його через жахливий розбрат у Капелі, а невимовну радість доставляв тріумф української пісні у світі, її магічний вплив на почуття і свідомість чужинців.

Олександр Кошиць прийшов у мистецтво з високою місією власного буття на землі — робити світ і людей не тільки кращими, добрішими, а й сіяти зерна правди про свою прадавню і разом з тим молоду Вітчизну. Він прийшов, щоб назавжди залишитись в ній, в пам'яті сучасників і наступних поколінь. Життя коротке, а мистецтво вічне.

Київ

Михайло ГОЛОВАЩЕНКО

СПОГАД ПРО ОЛЕКСАНДРА КОШИЦЯ

Пані Тетяні Кошиць цей мемуарний фільм з пошаною присвячує Автор.

Передо мною число канадійського “Українського Голосу”, а з його шпальт дивиться на мене Таня Кошиць — вірна дружина мого великого друга, нашого геніального Кошиця.

Я не бачив Тані 26 літ... Бачу тепер уже не ту Таню — щебетушку-ластівочку, а літню, поважну даму. Дивлюсь на неї і згадую минуле, вже давне минуле... Вже по півночі. Зажмурюю стомлені очі й чарівні, співні видива того минулого плывуть переді мною — такі реально живі й барвисті, як було й тоді — давно й ніби ще вчора... Кошиць, безсмертний Кошиць!

Ось якась величезна зала в Берліні. Сліпуче світло. Пишні туалети дам. Пани в смокінгах. Море зачісок і лисин. Перешіптування — як в церкві. Напружена атмосфера очікування й якогось набожного зосередження. І ось випливають на сцену зліва і справа білі лебеді-жінки в білих сукнях... Не йдуть, а плывуть... Шелест шовку і ритмічні коливання сніжно-білих статуй. Займають місця. За ними швидкими кроками — щодалі то швидше — чорними шнурами вливаються чоловіки у фраках. На залі тиша. Коротка пауза, — і ось Він — чародій — Кошиць. Майже вбігає. Фрак — ніби створений для нього. Елегантний, усміхнений, пружавим кроком входить на подіум. Зала встає на зустріч. Плеще і віватує. Елегантно-інтимними жестами подяки і уривчастими поклонами людини, повної гідності й добре знайомої зі Славою відповідає залі Великий Маестро.

Задано тон. І ось маленька Таня Георгієвська робить півкроку вперед з першого лебединого ряду і... раптом різке степове металеве сопрано мов посвистом бича розсікає повітря:

“Щедрик-щедрик, щедрівочка!.. Прилетіла ластівочка!”

Хто не чув цього геніального твору Леонтовича у виконанні Кошиця, той не чув його взагалі. У інших він не той, не справжній “щедрик”.